

Waldemar Dutkiewicz

Problemy kadrowe w szkołach podstawowych w województwie kieleckim w latach 1973-1986

Studia Pedagogiczne. Problemy Społeczne, Edukacyjne i Artystyczne 4, 7-32

1991

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

C z ę ść I

NAUCZYCIEL

Waldemar Dutkiewicz

PROBLEMY KADROWE W SZKOŁACH PODSTAWOWYCH
W WOJEWÓDZTWIE KIELECKIM W LATACH 1973-1986

Wprowadzenie

Jednym z podstawowych warunków racjonalnie prowadzonej polityki kadrowej w oświacie dotyczącej kształcenia i doskonalenia nauczycieli jest właściwie postawiona diagnoza. Określenie stanu zatrudnienia, uwzględnienie przesłanek demograficznych i organizacyjnych /sieci szkolnej/ pozwala na uzyskanie informacji niezbędnych do podejmowania prawidłowych decyzji mających na celu rozwiązywanie problemów kadrowych. Pozwala również snuć prognozy co do potrzeb zatrudnienia według specjalizacji w poszczególnych typach szkół i w środowiskach /miasto-wieś/.

Wychodząc naprzeciw takim potrzebom Ministerstwo Oświaty i Wychowania w 1973 roku podjęło decyzję o przeprowadzeniu Powszechnej Ewidencji Kadr Nauczycielskich określanej jako EWIKAN -1 /Ewidencja Kadr Nauczycielskich/. Decyzją nr 3/74 Prezydium Rządu z 11 stycznia 1974 EWIKAN włączono do państwowego systemu PESEL. Pierwszą ewidencję przeprowadzono w maju 1973 roku¹. Objęła ona osoby zatrudnione w szkołach podstawowych i średnich, w placówkach oświatowo-wychowawczych i w administracji szkolnej. Opracowaniem statystycznym i przygotowaniem materiałów do druku zajął się Zespół Specjalistów Ministerstwa Oświaty i Wychowania oraz IKN w Warszawie pod kierunkiem doc. dra T. Malinowskiego. W grudniu 1974 roku rozpoczęto wydawanie serii ze-

szytów z tematycznie wyodrębnionymi fragmentami spisu. W ten sposób powstała pełna informacja o stanie kadr nauczycielskich w Polsce w roku 1973.

Drugi spis kadrowy nauczycieli /EWIKAN-2/ przeprowadzony został jesienią 1975 roku, według stanu zatrudnienia na dzień 15 października. Wyniki tego spisu zostały wydane w dwóch częściach przez IKN w Warszawie; ujmował on dane według nowego podziału administracyjnego kraju. Kolejne spisy kadrowe przeprowadzone zostały w 1977 roku /EWIKAN-3/, w 1980 /EWIKAN-4/, w 1984 /EWIKAN-5/ i w roku 1986 /EWIKAN-6/. Decyzją Ministerstwa kolejne spisy odbywać się będą co dwa lata.

Przeprowadzane przez Resorty Oświaty spisy dotyczą zagadnień kadrowych w kraju i w województwie. Nie uwidoczniają przez to bardzo złożonych problemów kadrowych, które są na niższych szczeblach organizacyjnych, jak miasto, miasto-gmina i gmina.

Wychodząc naprzeciw potrzebom poznania sytuacji kadrowej na niższych szczeblach organizacyjnych w województwie kieleckim, Oddział Doskonalenia Nauczycieli w Kielcach w porozumieniu z Kuratorium Oświaty i Wychowania od roku szkolnego 1975/76 rozpoczął badania nad stanem kadry w szkołach na terenie województwa². Od roku 1979/80 zmodyfikowano sposób zbierania danych wykorzystując do tego celu „Kartę informacyjną” /wzór w załączeniu/ opracowaną przez autora artykułu. Karta jest aktualizowana każdego roku i wykorzystuje się ją przez 5 lat. Każdego roku opracowywane są raporty statystyczne zatytułowane „Stan rozmieszczenia, kwalifikacje i wykorzystanie nauczycieli w woj. kieleckim w roku szkolnym...”. Całość materiałów z aktualnymi danymi znajduje się w dyspozycji Pracowni Badań Oświatowych Oddziału Doskonalenia Nauczycieli.

W przedstawionym opracowaniu podane zostały niektóre tylko wyniki badań i główne problemy kadrowe w szkołach podstawowych na terenie województwa kieleckiego w latach 1973-1986. Analizę przeprowadzono w dwóch okresach. Pierwszy, obejmujący lata 1973-1980, charakteryzuje się tym, że przeprowadzono wówczas reformę systemu oświaty na wsi, w drugim /lata 1981-1986/ natomiast zaszły bardzo duże zmiany wynikające z zarządzeń władz państwowych i resortowych. Ze względu na ważność tego drugiego

okresu, w opracowaniu poświęcono mu znacznie więcej miejsca.

Braki kadrowe w latach 1973-1980

Punktem wyjścia analiz za lata 1973-1980 były dane EWIKANU-1 /rok 1973/. Porównanie wyników uzyskanych w tym okresie wskazuje, że w bilansie kadr nauczycielskich nie zaszły duże zmiany. Stan zatrudnienia w poszczególnych jego latach można uznać za względnie stabilny. Występowały wprawdzie wzrosty lub spadki zatrudnienia w różnych typach szkół, w przedmiotach nauczania i specjalnościach nauczycielskich, ale wiązało się to ze zmianami programowymi i organizacyjnymi, przesuwaniem punktu ciężkości na nowe zadania, bądź wyrównywaniem opóźnień w niektórych zakresach działalności.

Zmiany te nie miały znaczenia dla globalnego stanu zatrudnienia. Początkowo w omawianym okresie zarysował się spadek zatrudnienia nauczycieli w szkołach podstawowych i zasadniczych zawodowych, wystąpił natomiast znaczny wzrost w innych typach instytucji szkolnych. Spadek zatrudnienia nauczycieli w szkolnictwie podstawowym w kraju i w województwie należy łączyć z reformą szkolnictwa na wsi, z powołaniem zbiorczych szkół gminnych i szkół zbiorczych oraz z równoczesnym likwidowaniem szkół niżej zorganizowanych, głównie zatrudniających 4-6 nauczycieli. W latach 1973-1977 spadek liczby nauczycieli w kraju wyniósł 25 487 osób, tj. 11,5%. W okresie tym nastąpił natomiast wzrost zatrudnienia na pełnych etatach nauczycieli przedszkoli. Liczba osób zatrudnionych w tych placówkach wzrosła z ponad 30 000 do ponad 49 000, a więc o 62% w stosunku do roku 1973. Rozmiary pracy dydaktycznej w przedszkolach wzrosły wówczas bardziej niż zatrudnienie, o czym świadczy wzrost liczby godzin ponadwymiarowych o 51% i wzrost liczby osób częściowo zatrudnionych w przedszkolach. Zwiększone zatrudnienie nauczycieli tej specjalności wynikało z decyzji władz o upowszechnieniu przedszkoli i z późniejszą decyzją o objęciu opieką pedagogiczną dzieci ze wszystkich środowisk, przynajmniej na rok przed rozpoczęciem nauki szkolnej /dzieci w wieku 6 lat/.

Najbardziej znaczącym wskaźnikiem zmian w oświacie w latach 1973-1980 był wzrost poziomu kwalifikacji nauczycieli. W grupie nauczycieli pełnozatrudnionych odsetek osób z wyższym wykształceniem w latach 1973-1977 wzrósł z 22,2% do 36,9%, i dalej w roku 1980 do 52,2%. Zmniejszyła się liczba nauczycieli-absolwentów SN i z wykształceniem średnim.

Zmiany w strukturze wykształcenia nauczycieli w tym okresie zależały od typów placówek. I tak np. w przedszkolach wzrosła liczba nauczycieli we wszystkich wymienionych poziomach kwalifikacji. W szkołach podstawowych w kraju liczba nauczycieli z wyższym wykształceniem wzrosła o 32 595, tj. był to wzrost trzykrotny w stosunku do roku 1973 /z 8,2% w roku 1973 do 25,8% w roku 1977/. Podobny wzrost nastąpił w latach 1977-1980.

Struktura zatrudnienia w kraju i w województwie kieleckim poprawiła się w omawianym okresie dzięki utworzeniu Wyższych Szkół Nauczycielskich w Bydgoszczy, Kielcach, Olsztynie i Słupsku³. Następnie szkoły w Kielcach i w Zielonej Górze w roku 1973 zostały przekształcone w Wyższe Szkoły Pedagogiczne⁴. W okresie działania najpierw WSN, a później WSP powstały nowe kierunki kształcenia w specjalnościach najbardziej potrzebnych regionowi.

W latach 1977-1980 utrzymała się występująca w latach poprzednich tendencja zatrudnienia nowych nauczycieli i poprawiły się wskaźniki wykształcenia. Zmieniła się struktura zatrudnienia. Wzrosła liczba nowych przedszkoli z 45 966 w 1977 roku do 54 710 w roku 1980 i w niewielkim zakresie liczba nauczycieli w szkołach podstawowych ze 185 725 w roku 1977 do 198 182 w roku 1980. Zmalała liczba nauczycieli w liceach ogólnokształcących o blisko 3000 w ZSZ o ponad 2000 i w średnich szkołach zawodowych o ponad 1000. W ogólnym bilansie zaznaczył się jednak w omawianym okresie wzrost liczby nauczycieli z 360 067 do 383 141⁵.

Bardzo wyraźnie zwiększył się zarówno w kraju, jak i w województwie odsetek nauczycieli z wyższym wykształceniem, na co niewątpliwie miały wpływ również prowadzone w tym czasie przez IKNiBO egzaminy kwalifikacyjne /EK/ uznawane za tak samo ważne, co studia wyższe.

Problemy kadrowe w latach 1981-1986

W latach 1981-1986 zaszły duże zmiany kadrowe w oświacie, których przyczyny były wielorakie: przyrost liczby uczniów, a w związku z tym wzrost liczby oddziałów poszczególnych klas i zajęć dydaktycznych; wprowadzenie w życie Karty Nauczyciela, a głównie obniżony od 1 września 1983 roku do 18 godzin tygodniowy wymiar obowiązkowych zajęć dydaktycznych nauczycieli /art. 42 Karty/, zwiększona liczba urlopów wychowawczych, ubytki nauczycieli w związku z odejściem na wcześniejszą emeryturę /art. 38 Karty/, reaktywowanie wielu punktów filialnych oraz podniesienia stopnia organizacyjnego niektórych szkół wiejskich /zlikwidowanie zbiorczych szkół gminnych/, obniżenie /tylko w pewnym okresie/ liczby uczniów w klasie i w oddziale przedszkolnym.

Sytuacje te spowodowały wzrost etatów i potrzeby zatrudnienia nauczycieli. Według stanu na 15 września 1982 roku w szkolnictwie w całym kraju było zatrudnionych 457 087 nauczycieli. W stosunku do roku 1981 zatrudnienie wzrosło o 18 809 nauczycieli, co stanowi 4,1%.

Z ogólnej liczby 457 087 nauczycieli, 285 243 osoby, tj. 62,4% ogółu stanowili nauczyciele szkolnictwa ogólnokształcącego, w tym 260 121 osób to nauczyciele szkół podstawowych, a 25 122 - liceów ogólnokształcących. Na wsiach zatrudnionych było 154 231 nauczycieli i wychowawców, tj. 33,7% ogółu pracowników pedagogicznych szkolnictwa. W roku 1982 zatrudnienie na wsi wzrosło w stosunku do 1981 roku o 3,4% /nowe miejsca pracy były głównie w reaktywowanych szkolnych punktach filialnych na wsi/. Mimo zatrudnienia stosunkowo dużej liczby nowych nauczycieli kuratoria oświaty i wychowania /według stanu na 15 października 1982 roku/ dysponowały wolnymi etatami w ilości 6131, w tej liczbie 2750 miejsc wolnych było na wsi.

W roku szkolnym 1982/83 pojawiły się dalsze nowe miejsca pracy dla nauczycieli i dalsze potrzeby. W tym właśnie roku zatrudniono w Polsce 34 187 nauczycieli, w tym: 8383 absolwentów szkół wyższych o pełnych kwalifikacjach naukowo-pedagogicznych, głównie byli to absolwenci z roku 1982; 2884 absolwentów szkół wyższych bez przygotowania pedagogicznego; 6979 absolwentów

studiów wychowania przedszkolnego; 14 380 nauczycieli z wykształceniem średnim bez kwalifikacji pedagogicznych; 1556 nauczycieli z innym wykształceniem.

Sytuacja znacznie pogorszyła się w roku szkolnym 1983/84. Zgodnie z art. 42 Karty Nauczyciela z dnia 1 września 1983 roku zaczął obowiązywać nowy zmniejszony wymiar godzin dydaktycznych i wychowawczych we wszystkich placówkach oświatowych. W szkolnictwie podstawowym obniżono wymiar godzin do 18. Spowodowało to wzrost etatów o 57 000 w całym kraju.

Wzrosło również zapotrzebowanie na nauczycieli w województwie kieleckim. W tabeli 1 podano dane dotyczące wzrostu etatów w poszczególnych specjalnościach nauczycielskich na terenie województwa.

Tabela 1. Liczba godzin dydaktycznych przedmiotów nauczania w klasach IV-VIII i wzrost zapotrzebowania na nauczycieli poszczególnych specjalności wynikający ze zmniejszenia tygodniowego wymiaru pracy nauczycieli z 26 do 22 i 18 godzin

Przedmioty nauczania	Liczba godzin w kl. IV-VIII w województwie w ciągu tygodnia	Liczba godzin w tygodniu			Różnica między wymiarem pracy 26 i 18 godzin
		26 godzin	22 godzin	18 godzin	
1	2	3	4	5	6
język polski	17 313	565	786	961	296
język rosyjski	6 817	262	309	378	116
historia	4 596	177	209	255	78
wychowanie obywatelskie	1 724	66	78	76	30
biologia	5 764	221	262	320	99
geografia	5 764	221	262	320	99
matematyka	16 145	620	734	897	277
fizyka	4 581	176	208	254	78
chemia	2 294	88	104	127	39
zajęcia praktyczno-techniczne	5 764	221	262	320	99

cd. tabeli 1

1	2	3	4	5	6
wychowanie plastyczne	2 882	111	131	160	49
wychowanie muzyczne	2 882	111	131	160	49
w-f	5 764	221	262	320	99
przysposobienie obywatelskie	577	22	26	32	10
godzina wychowawcza	2 298	88	104	127	39
Razem	84 665	3 270	3 868	4 727	1 457
kl. I-III					
kl. I-IV	60 978	2 345	2 771	3 387	1 042
Ogółem oddziałów przedszkolnych	14 730	566	669	818	252
Razem w szkołach podstawowych	160 373	6 181	7 308	8 932	2 751

Drugi poważny kryzys kadrowy zaznaczył się w roku szkolnym 1984/85, po uzyskaniu przez znaczną grupę nauczycieli uprawnień emerytalnych w związku z trzydziestoletnim okresem pracy w zawodzie nauczycielskim /zgodnie z art.88 Karty Nauczyciela/. Gdyby z uprawnień tych skorzystali wszyscy nauczyciele, którzy prawa nabyli, liczba odchodzących na emeryturę w kraju tylko w tym właśnie roku wzrosłaby trzykrotnie. Faktycznie w roku 1981 na emeryturę odeszło 2937 nauczycieli, w 1982 roku - 4591, a w roku 1983 około 13 000.

Według danych Kuratorium Oświaty i Wychowania w Kielcach⁶, w latach 1981-1984 uprawnienia emerytalne z racji wieku nabyło 339 nauczycieli, w tym 296, tj. 87,3% z wykształceniem wyższym, natomiast w związku z upływem 30 lat pracy - 1724 nauczycieli. W przypadku skorzystania z uprawnień przez wszystkich nauczycieli, którzy je nabyli, w jednym tylko roku mogła powstać taka sytuacja, jak w związku z obniżeniem tygodniowego wymiaru godzin pracy dydaktycznej nauczycieli z 26 do 18.

Liczba nauczycieli odchodzących na emeryturę ze względu na wiek i lata pracy wzrasta w województwie kieleckim w sposób następujący /tabela 2/.

Tabela 2. Nauczyciele osiągnięci wiek emerytalny w województwie kieleckim w latach 1980-1993

Rok	Liczba nauczycieli	Rok	Liczba nauczycieli
1980	48	1987	238
1981	62	1988	294
1982	70	1989	337
1983	105	1990	406
1984	114	1991	458
1985	188	1992	421
1986	238	1993	395

W 1984 roku uprawnień do emerytury nabyły 1724 osoby /niektórzy mogli odejść ze szkół jeszcze przed rokiem 1980/. W roku szkolnym 1984/85 odeszło z pracy w placówkach oświatowo-wychowawczych w województwie kieleckim 1023 nauczycieli, z tego 501 osób zatrudnionych na wsi. Przyczyny odejścia uwzględniono w tabeli 3.

Tabela 3. Przyczyny odejścia z pracy nauczycieli w roku szkolnym 1984/85

Przyczyny	Razem	W tym na wsi
Odejście na emeryturę:	603	281
w tym z art.23 Karty Nauczyciela	77	28
z art.88 Karty Nauczyciela	526	253
Renta inwalidzka	20	9
Rezygnacja z zawodu	42	24
Inne przyczyny /głównie przejście do innych szkół/	358	187
Ogółem	1023	501

Mimo że liczba nauczycieli nabywających prawa emerytalne była podobna w mieście i na wsi, to uzupełnienie powstałych niedoborów w szkołach wiejskich było znacznie trudniejsze, głównie ze względu na brak mieszkań.

Problemy w województwie kieleckim w latach 1985-1986 były tym większe, że w tym czasie WSP w Kielcach nie dała absolwentów w niektórych specjalnościach: w 1985 roku filologii polskiej, rosyjskiej, bibliotekoznawstwa, wychowania muzycznego, a w roku następnym: pedagogiki opiekuńczej, nauczania początkowego, wychowania przedszkolnego, geografii.

Występujące od kilku lat braki kadrowe uzupełniane są w woj. przez: zatrudnienie nowych nauczycieli, stworzenie warunków zachęcających nauczycieli do dalszej pracy mimo nabycia przez nich praw emerytalnych, zatrudnienie nauczycieli w godzinach ponadwymiarowych, podwyższenie dolnej granicy liczby uczniów w klasie /z 25 do 30/, zatrudnienie absolwentów wyższych uczelni, posiadających ukończony określony kierunek studiów.

W roku 1982/83 zatrudniono 305 osób /w tym 176 na wsi/, a w roku 1983/84 - 390 osób /w tym 171 na wsi/, zatrudnienie w szkołach podstawowych absolwentów studiów nauczycielskich, głównie ze specjalnością nauczanie początkowe.

W roku 1982/83 zatrudniono 271 osób /w tym 169 na wsi/, a w roku 1983/84 - 348 osób /w tym 251 na wsi/, zatrudnienie w szkołach podstawowych absolwentów innych uczelni /np. Akademii Rolniczych, Ekonomicznych, Politechniki /po odbytym kursie pedagogicznym.

W roku szkolnym 1982/83 zatrudniono 61 osób /w tym 31 na wsi/. W roku szkolnym 1983/84 - 81 osób /w tym 51 na wsi/, zatrudnienie absolwentów szkół średnich, głównie liceów ogólnokształcących których skierowano na kurs pedagogiczny organizowany przez Oddział Doskonalenia Nauczycieli. Ta grupa nauczycieli określana jako nauczyciele niekwalifikowani podejmuje najczęściej pracę w szkołach na wsi.

Według danych Ministerstwa Oświaty i Wychowania w roku szkolnym 1982/83 w kraju zatrudnionych było 17 264 nauczycieli bez kwalifikacji pedagogicznych, w tym 14 380 z wykształceniem średnim i 2884 z wykształceniem wyższym. W województwie kielec-

kim zatrudniono bez kwalifikacji /z wykształceniem średnim/: w 1982/83 roku 393 osób /w tym 280 na wsi/, w roku 1983/84 - 383 osób /w tym 312 na wsi/, w roku 1984/85 - 399 osób /w tym 345 na wsi/, w roku 1985/86 - 398 osób /w tym 298 na wsi/.

Nauczycielom bez kwalifikacji powierzono nauczanie różnych przedmiotów /tabela 4/⁷, podobnie jak i osobom z wykształceniem wyższym, które nie miały przygotowania pedagogicznego /tabela 5/.

Tabela 4. Przedmioty, które zlecono do prowadzenia nauczycielom bez kwalifikacji w roku szkolnym 1982/83 i 1983/84

Przedmiot	Rok szkolny	
	1982/83	1983/84
Język polski	70	43
Historia	26	32
Biologia	34	32
Geografia	31	30
Matematyka	39	47
Muzyka	11	15
Plastyka	-	13
W-f	52	56
Nauczanie początkowe	130	115
Razem	393	383

Tabela 5. Przedmioty, które zlecono do prowadzenia nauczycielom z wyższym wykształceniem nie posiadającym kwalifikacji pedagogicznych

Przedmiot	Rok szkolny	
	1982/83	1983/84
Biologia	15	16
Geografia	9	8
Fizyka	16	8
Matematyka	9	18
Chemia	6	14
W-f	6	-
Biblioteka	-	17
Razem	61	81

Ponadto zatrudniono nauczycieli, którzy pozostawali poza zawodem i nauczycieli emerytów w niepełnym wymiarze godzin. I tak dla przykładu w roku szkolnym 1985/86 w szkołach i placówkach oświatowo-wychowawczych na terenie województwa było zatrudnionych 1349 nauczycieli w niepełnym wymiarze godzin /w tym 406 na wsi/. Zatrudniono również 643 osoby /w tym 300 na wsi/ będących emerytami.

Kolejnym sposobem regulowania niedoborów kadrowych jest zatrudnienie w godzinach ponadwymiarowych nauczycieli już pracujących. Zgodnie z art. 35 Karty Nauczyciela nauczycielowi można przydzielić bez jego zgody nie więcej niż 0,25% godzin ponadwymiarowych z ogólnej liczby jego pensum. Obowiązujące obecnie w szkołach podstawowych pensum wynoszące 18 godzin tygodniowo i zakres pracy w godzinach ponadwymiarowych ograniczają maksymalny wymiar, jaki może realizować nauczyciel do 22 godzin. Nauczycielowi można je przydzielić bez jego zgody. Natomiast nauczyciel może uczyć 27 godzin tygodniowo, jeśli uprzednio wyrazi na to zgodę - zgodnie z art. 35 pkt. 2 Karty - właściwy organ nadzorujący szczebla wojewódzkiego lub centralnego oświaty, po pozytywnym wniosku rady pedagogicznej.

Przydział nauczycielom dodatkowych godzin do realizacji może doraźnie wspierać rozwiązywanie trudności kadrowych. Należy jednak pamiętać, że obciąża to ich dodatkowo i nie poprawia efektywności pracy. Zmierzające do złagodzenia problemów kadrowych władze oświatowe podwyższyły dolną granicę liczby uczniów w klasie do 30, co spowodowało, że głównie w szkołach miejskich ograniczono liczbę oddziałów danych klas, a przez to godziny dydaktyczne, oszczędzając tym samym etaty w całym kraju, Podwyższenie liczby uczniów w oddziale, podobnie jak i dodatkowe obciążenie nauczycieli, może odbić się na wynikach pracy szkoły.

Najbardziej prawidłową drogą zmierzającą do zaspokojenia potrzeb kadrowych jest zwiększenie liczby absolwentów studiów, których można pozyskać przez zwiększenie limitów na studiach dziennych oraz stworzenie preferencji dla nauczycieli z tych terenów, na których występują braki kadrowe.

Ponieważ uczelnie wyższe nie są w stanie zapewnić dostatecznej liczby absolwentów dla kieleckiej oświaty, Kuratorium O-

światy i Wychowania w Kielcach /inne kuratoria również/ na wniosek Ministra Oświaty i Wychowania podjęły decyzję o utworzeniu studiów nauczycielskich. Jak wiadomo, w roku 1973/74 na bazie liceów pedagogicznych wychowawczyń przedszkoli powstały w województwie studia nauczycielskie wychowania przedszkolnego, które prowadziły kształcenie w systemie sześcioletnim dającym maturę na podbudowie szkoły podstawowej. Przygotowywały one do pracy w placówkach wychowania przedszkolnego. W pierwszym okresie funkcjonowały na terenie województwa trzy studia wychowania przedszkolnego /Ostrowiec, Końskie, Jędrzejów/, które kształciły w sześcioletnich liceach dla absolwentów szkół podstawowych i dwuletnich studiach, głównie dla absolwentów liceów ogólnokształcących. Obok dziennych studiów wychowania przedszkolnego funkcjonuje system zaoczny, wieczorowy i przemienny.

Wychodząc naprzeciw potrzebom kadrowym w szkołach podstawowych w zakresie specjalności nauczanie początkowe, rozpoczęto decyzją Ministra Oświaty i Wychowania kształcenie nauczycieli tej specjalności w ramach dwuletnich Studiów Nauczania Początkowego. Od 1984 roku studia wychowania przedszkolnego /w Ostrowcu, Jędrzejowie i Końskich/ zostały przekształcone - zgodnie z zarządzeniem i opracowanym przez Ministerstwo Oświaty i Wychowania statutem - w studia nauczycielskie, które prowadzą wydziały dzienne i zaoczne.

Pierwsi absolwenci Studium o specjalności Nauczanie Początkowe w naszym województwie podjęli pracę w szkołach od września 1984 roku. W czerwcu tego roku studium ukończyło 118 osób, w tym 57 w Jędrzejowie i 61 w Ostrowcu, a w roku 1985 - 163 osoby, w tym 93 w Jędrzejowie i 90 w Ostrowcu. Łącznie w ciągu 3 lat /1984-1986/ Studium Nauczania Początkowego w województwie kieleckim ukończyło 461 osób, z których większość podjęła pracę w środowiskach wiejskich. Obecnie studia w Ostrowcu, Jędrzejowie i Końskich przygotowują każdego roku ponad 500 osób, głównie w zakresie wychowania i nauczania początkowego, plastyki, muzyki i w-f. Ponadto każdego roku 300 osób podnosi swoje kwalifikacje systemem zaocznym.

Od roku 1984/85 przyjęto w województwie zasadę, że nauczyciele bez kwalifikacji pedagogicznych zatrudnieni w przedszko-

lach są kierowani do studium. Na taką decyzję pozwala fakt, że po ukończeniu dwuletniego studium absolwenci mogą dalej kształcić się na trzecim roku studiów zaocznych tego samego kierunku. Pozwala na to drożność programów nauczania.

Uzupełnienie potrzeb kadrowych w województwie stanowi zatrudnienie w szkołach podstawowych absolwentów ze specjalnością w zakresie wychowania przedszkolnego, zarówno z cyklu kształcenia sześcioletniego na podbudowie szkoły podstawowej, jak i dwuletniego, policealnego. Liczba absolwentów tej specjalności wynosiła w 1984 roku - 324, w roku 1985 - 329, w roku 1986 - 385. W sumie w latach 1984-1986 Studium Wychowania Przedszkolnego ukończyło w naszym województwie 1038 osób. Niektórzy z absolwentów podjęli pracę w szkołach podstawowych głównie w oddziałach przedszkolnych i w klasach realizujących nauczanie początkowe.

Jak wykazują badania, absolwentów Studiów Wychowania Przedszkolnego uczących w szkołach podstawowych można najczęściej spotkać koło Ostrowca, Jędrzejowa i Końskich, więc w sąsiedztwie miejscowości, w których były zlokalizowane Studia. W rejonach tych obserwuje się równocześnie mniejszą liczbę nauczycieli nie posiadających kwalifikacji pedagogicznych.

Przewiduje się, że absolwenci studiów nauczycielskich o różnych specjalnościach będą w dalszym ciągu zasilać kadrę szkół podstawowych na wsi, gdzie ze względu na trudności mieszkaniowe brakuje najwięcej nauczycieli. W województwie kieleckim 43% nauczycieli mieszkających w gminach i małych miasteczkach nie posiada własnego mieszkania, a korzysta z wynajętych izb. Opłaty z tego tytułu w województwie wynoszą rocznie około 27 000 000 zł. Najtrudniejsza sytuacja jest w gminach: Chmielnik, Daleszyce, Gnojno, Imielno, Koszyce, Nowa Słupia, Masłów, Bodzentyn, Łopuszno i Pacanów. Potrzeby w 1985 roku szacowano na 3850 lokali, z czego 2600 dla nauczycieli na wsi i w małych miastach. Według Raportu Komisji Planowania przy Radzie Ministrów Zespołu Polityki Społecznej w całym kraju brakuje około 52 000 mieszkań dla nauczycieli.

W rozwiązywaniu trudnej sytuacji kadrowej w szkołach podstawowych w województwie w ostateczności sięgano - jak w całym kraju - do zatrudniania absolwentów szkół ogólnokształcących. W

światle danych EWIKAN-84 województwo kieleckie zatrudniało najmniej nauczycieli bez kwalifikacji. Zajmowało natomiast piąte miejsce w kraju, jeśli chodzi o procent nauczycieli z wyższym wykształceniem /w szkołach na wsi - czwarte miejsce/.

Mimo podejmowanych różnych rozwiązań, w połowie września 1985 roku brakowało w województwie 141 nauczycieli /w tym 61 na wsi/ w takich rejonach, jak: Kazimierza Wielka, Miechów, Pińczów, Włoszczowa, Koszyce, Krasocin, Szydłów. Brakowało głównie specjalistów do nauczania początkowego filologii polskiej, matematyki, wychowania fizycznego, wychowania muzycznego, a w miastach - pedagogiki opiekuńczo-wychowawczej. Różne formy przygotowania nauczycieli do pracy w zawodzie powodują, że z każdym rokiem zmienia się struktura zatrudnianych nauczycieli oraz poziom przygotowania do pracy w szkole /tabela 6/.

Tabela 6. Poziom wykształcenia nauczycieli zatrudnionych w województwie kieleckim w roku szkolnym 1985/86

Poziom wykształcenia	Zatrudnieni nauczyciele	
	razem	na wsi
Mgr z przygotowaniem pedagogicznym	304	159
Mgr bez przygotowania pedagogicznego	86	-
Absolwenci Studium Wychowania Przedszkolnego	196	110
Absolwenci Studium Nauczania Początkowego	181	106
Absolwenci Pedagogicznego Studium Technicznego	8	2
Nauczyciele, którzy powrócili do zawodu	74	38
Bez przygotowania pedagogicznego	211	153
- w tym po pedagogice kulturalno-oświatowej	172	-
- po technikum lub szkołach równorzędnych	39	-
Ogółem	1271	568

Zmieniająca się każdego roku liczba i struktura kwalifikacji zatrudnionych powoduje, że ostatnio nastąpiły wyraźne zmiany nie tylko w liczbie nauczycieli w województwie /tabela 7/, ale i w poziomie wykształcenia /tabela 8/.

Tabela 7. Nauczyciele w szkołach i placówkach opiekuńczo-wychowawczych w latach 1982/83-1985/86

Nauczyciele pełnozatrudnieni	Lata			
	1982/83	1983/84	1984/85	1985/86
Wychowanie przedszkolne	1 868	1 941	1 968	2 064
wieś	725	729	775	779
Szkolnictwo ogólnokształcące	9 920	10 840	11 576	11 863
wieś	5 594	6 334	6 466	6 634
Szkolnictwo zawodowe	2 303	2 544	2 600	2 667
wieś	311	408	364	350
Inne placówki opiekuńczo-wychowawcze	819	862	952	749
wieś	200	313	198	131
Ogółem	14 910	16 157	19 096	17 343
wieś	6 830	7 684	7 803	7 884

Obok problemów związanych z niedostatkiem nauczycieli w województwie bardzo ważne jest rozmieszczenie i wykorzystanie tych, którzy mają wyższe wykształcenie o określonej specjalności. Problem ich wykorzystania dotyczy głównie szkół w małych miastach i na wsiach. Szkoły w tych środowiskach mają bardzo często jeden ciąg poszczególnych klas. W takiej szkole w klasach IV-VIII liczba godzin dydaktycznych przeznaczonych na nauczanie poszczególnych przedmiotów jest następująca: język polski - 30 godzin, język rosyjski - 11, historia - 8, wychowanie obywatelskie - 3, biologia - 10, geografia - 10, matematyka - 28, fizyka - 8, chemia - 4, praca-technika - 10, plastyka - 5, muzyka - 5, kultura fizyczna - 10 godzin; ich liczba może być zwiększona o zaję-

Tabela 8. Struktura wykształcenia nauczycieli w latach 1982/83 -1985/86

Wykształcenie	W roku szkolnym							
	1982/83		1983/84		1984/85		1985/86	
	liczba	%	liczba	%	liczba	%	liczba	%
Wyższe ogółem	9623	64,5	10327	63,9	10789	63,1	10745	61,9
w tym wieś	3710	54,3	4073	53,0	3814	48,9	3842	48,7
w tym mgr ogółem	6485	43,5	7263	44,9	7937	46,4	8055	48,9
w tym wieś	2007	29,3	2337	30,4	2401	30,8	2473	31,7
Wyższa Szkoła Nau- czycielska ogółem	1115	7,4	1098	6,8	1083	6,3	1041	6,7
w tym wieś	455	6,7	490	6,4	454	5,8	432	5,2
EK ogółem	2023	13,6	1964	12,2	1769	10,4	1649	9,7
w tym wieś	1248	18,3	1244	16,4	959	12,3	937	11,2
Studium Nauczyciel- skie lub równorzędne ogółem	4823	25,6	4097	25,4	4358	25,5	4657	26,9
w tym wieś	2091	30,6	2313	30,2	2495	32,1	2613	33,1
Liceum Pe- dagogiczne ogółem	1158	7,8	1368	8,4	1550	9,1	1543	8,9
w tym wieś	749	11,0	986	12,8	1149	14,8	1131	14,4
Bez kwali- fikacji ogółem	306	2,1	367	2,2	399	2,3	398	2,3
w tym wieś	280	4,0	312	4,0	345	4,2	298	3,8

cia w Szkolnych Kołach Sportowych i z przysposobienia obronne-
go - 1 godzina. Z siatki godzin wynika, że pełne obciążenie dy-
daktyczne w swojej specjalności mogą mieć w takiej szkole jedy-
nie nauczyciele języka polskiego, matematyki, kultury fizycznej.
Inni muszą uzupełniać etat ucząc innych przedmiotów. Dotyczy to

głównie nauczycieli chemii, muzyki, plastyki, a także historii, biologii, geografii, fizyki i pracy-techniki.

Dotychczasowe wskaźniki wykorzystania nauczycieli z wyższym wykształceniem są zróżnicowane, zależą od poziomu organizacyjnego szkół w danym rejonie i liczby nauczycieli z wyższym wykształceniem. W świetle badań własnych wskaźniki wykorzystania nauczycieli z wyższym wykształceniem w województwie kieleckim w poszczególnych specjalnościach w szkołach w mieście i na wsi /według własnych badań/ podano w tabeli 9.

Tabela 9. Wykorzystanie nauczycieli-specjalistów w szkołach miejskich i wiejskich /%/ z 1982 r.

Przedmiot	Miasto	Wieś
język polski	66,8	71,3
język rosyjski	46,8	51,6
historia	64,9	35,0
biologia	63,5	46,5
geografia	65,2	40,1
matematyka	82,9	68,8
fizyka	66,8	49,0
chemia	45,3	30,9
praca-technika	71,1	44,1
kultura fizyczna	92,4	64,5
muzyka	73,2	49,6
nauczanie początkowe	85,4	91,7

W największym stopniu wykorzystane są kwalifikacje nauczycieli nauczania początkowego, następnie języka polskiego, matematyki, a więc tych kierunków, w których jest pełne zabezpieczenie godzin. Natomiast w najmniejszym procencie wykorzystane są kwalifikacje posiadających specjalizacje odpowiadające przedmiotom, których liczba godzin w klasach IV-VIII jest niewielka, jak na przykład chemii. W miastach najlepiej wykorzystani są nauczyciele zajęć z kultury fizycznej, matematyki, zajęć praktyczno-technicznych, a więc tych specjalności, w których występu-

ją braki.

Mniejsze wykorzystanie nauczycieli języka polskiego i rosyjskiego w szkołach miejskich niż wiejskich wynika z faktu ich zatrudnienia w pewnym okresie, kiedy były nadwyżki nauczycieli tych specjalności, w przedszkolach i świetlicach szkolnych.

Niski procent wykorzystania nauczycieli z wyższym wykształceniem, głównie w szkołach wiejskich, sugeruje wprowadzenie na studiach drugiego fakultetu przygotowującego do nauczania przedmiotu najbardziej pochodnego specjalności głównej i dającego uprawnienia do prowadzenia zajęć w szkole podstawowej. Wniosek ten jest tym bardziej zasadny, że ostatnio obniżony został poziom organizacyjny wielu szkół wiejskich /mimo wyżu demograficznego/. Ponadto reaktywowano wiele szkół i szkolnych punktów filialnych w tych miejscowościach, w których były one zlikwidowane w ramach reformy szkolnictwa wiejskiego.

Perspektywy

Przed wakacjami w roku 1986 niedobór kadry nauczycielskiej oceniono w kraju na blisko 45 000. Szkoły wyższe nie nadążają z kształceniem nauczycieli. Do 1990 roku potrzebnych będzie np. 15 000 polonistów, podczas gdy uczelnie mogą ich wykształcić jedynie 5 000. Braki mogą być uzupełniane przez kształcenie w Studiach Nauczycielskich. W roku 1986 było ich w całym kraju 98. Prowadziły kształcenie na kierunkach wychowanie przedszkolne, nauczanie początkowe, wychowanie fizyczne, praca-technika, muzyka i plastyka. Ponadto, aby zainteresować młodzież zawodem nauczycielskim i zachęcić do pracy pedagogicznej, w niektórych szkołach średnich ogólnokształcących wprowadzone zostały fakultety z pedagogiki.

O randze problemu dotyczącego przygotowania kadr dla oświaty może świadczyć fakt, że 16 sierpnia 1982 roku Rada Ministrów zobowiązała Komisję Planowania przy Radzie Ministrów /we współpracy z Ministrami Oświaty i Wychowania, Nauki i Szkolnictwa Wyższego oraz Pracy, Płacy i Spraw Socjalnych/ do opracowania kompleksowego, perspektywicznego planu zapotrzebowania na kadrę pe-

dagogiczną w Polsce do 1990 roku oraz programu kształcenia nauczycieli.

Zespół Polityki Społecznej przy Komisji Planowania przy Radzie Ministrów opracował w lipcu 1983 roku Raport w sprawie zapotrzebowania na nauczycieli przedmiotów ogólnokształcących do 1995 roku i 30 września 1983 roku przedstawił go Komitetowi Społeczno-Politycznemu Rady Ministrów. Oceniając Raport Komitet Społeczno-Polityczny Rady Ministrów opowiedział się za realizacją zapotrzebowania na nauczycieli do roku 1985. Według wariantu III, a po 1985 roku - według wariantu II. Zarekomendowano również realizację wniosków zawartych w Raporcie w sprawie rozwiązywania problemów kadrowych nauczycieli na wsi i w miastach liczących do 5000 mieszkańców. Zdaniem Komitetu problemy mieszkaniowe w tych środowiskach powinny być rozwiązywane łącznie z potrzebami lekarzy, służby rolnej i przy udziale władz gminnych. Sprawy te wymagają oddzielnego rozpatrzenia.

Zapotrzebowanie na nauczycieli w województwie kieleckim obliczone jest na podstawie aktualnego stanu szkół podstawowych i ich rozwoju do 2000 roku. W tabeli 10 podano liczbę szkół i planowane liczby uczniów do 2000 roku.

Zmiany demograficzne mają wpływ na ukształtowanie sieci szkolnej i organizacji szkół. W wyniku zwiększonej liczby urodzeń, począwszy od roku 1980 w miejskich szkołach podstawowych każdego roku przybywa 2500 uczniów, co znacznie pogarsza warunki kształcenia w szkołach miejskich. Zgodnie z obowiązującymi zarządzeniami planuje się utworzenie 18 nowych obwodów szkolnych.

Na wsi podejmowane są wysiłki zmierzające do wprowadzenia korekty sieci szkolnej tak, by doprowadzić do kształcenia w pełnych, ośmioklasowych szkołach i w szkolnych punktach filialnych dla klas I-III. W ten sposób planuje się zlikwidowanie szkół z klasami łączonymi I-VI i I-VIII. Do roku 2000 ma być zlikwidowanych w województwie 10 placówek o klasach łączonych.

Prognozowanie kadr nauczycielskich do 2000 roku zakłada, że w województwie w roku 1995 liczba nauczycieli wynosić będzie 19 500 / 17 300 w roku 1985/. W latach 1987-1990 będzie największe zapotrzebowanie na nauczycieli nauczania początkowego: 400

Tabela 10. Stan i perspektywy rozwoju szkół podstawowych w latach 1983, 1985, 1990, 1995 i 2000

Wyszczególnienie	Plan rozwoju														
	Rok 1983		Rok 1985		Rok 1990		Rok 1995		Rok 2000						
	Mia- sto	Wies- cie	Ogó- łem	Mia- sto	Wies- cie	Ogó- łem	Mia- sto	Wies- cie	Ogó- łem	Mia- sto	Wies- cie	Ogó- łem			
Liczba placó- wek szkolnych	86	644	730	88	646	734	95	640	735	101	630	731	104	620	724
Liczba szkół o stopniu organi- zacyjnym I-III	2	152	154	-	168	168	-	183	183	-	198	198	-	208	208
Liczba dzieci w wieku szkolnym 7-14	64320	73560	139880	68300	78660	143960	73200	80400	153600	72200	75120	147320	68100	65400	133500
Liczba uczniów dorosłych	1320	11890		1300	12060		1100	12200		1000	12450		800	12900	

-500 osób, gdyż objętym nim będą klasy I-IV /nauka od szóstego roku życia/. Rocznie potrzeba będzie od 100 do 120 nauczycieli wychowania przedszkolnego, filologii polskiej i matematyki. Wynika z tego, że potrzeby są wielokrotnie większe niż możliwości uczelni. Dotyczy to zarówno województwa kieleckiego, z którego rekrutuje się około 70% absolwentów, jak i województw radomskiego, piotrkowskiego i tarnobrzeskiego, w których braki kadrowe są jeszcze większe.

Wnioski

1. Problemy kadrowe w oświacie na terenie województwa kieleckiego są podobne jak w innych regionach kraju z tym jednak, że nie występują one tak drastycznie, o czym świadczą mogą najniższe w kraju wskaźniki zatrudnienia nauczycieli bez kwalifikacji pedagogicznych i wysokie bo dające 4 miejsce w kraju, wskaźniki nauczycieli z wyższym wykształceniem.

2. Obniżenie godzin pensum dydaktycznego z 26 do 18 godzin, możliwość odejścia na emeryturę po 30 latach pracy oraz zwiększenie liczby uczniów w związku z wyżem demograficznym - to główne przyczyny występujących od roku 1983 problemów kadrowych w oświacie, głównie na wsi. W środowiskach tych brak mieszkań uniemożliwia zatrudnienie nowych nauczycieli.

3. Główne wysiłki mające zapewnić kadry nauczycielskie dla oświaty winny zmierzać do:

- zapewnienia mieszkań dla nauczycieli, szczególnie w środowiskach wiejskim i w małych miejscowościach, co warunkuje dopływ do pracy kandydatów o pełnych kwalifikacjach i zmniejszenie zatrudnienia osób bez przygotowania pedagogicznego;
- zwiększenia limitów na deficytowych kierunkach, takich jak: nauczanie początkowe, wychowanie przedszkolne, język polski i matematyka zarówno na studiach dziennych, jak i zaocznych; dotyczy to również studiów nauczycielskich w specjalnościach już prowadzonych;
- kształcenia w zakresie drugiej specjalności w ramach studiów wyższych /fakultety/, co poprawi wskaźniki wykorzystania nau-

czycieli, głównie w szkołach o jednym ciągu klas, i przyczyni się do podwyższenia efektywności pracy szkół w małych miejscowościach.

P r z y p i s y

- ¹ Zarządzenie Ministra Oświaty z dnia 24 I 1973 r. /Nr OP7 -PN-0171-4/73 z załącznikami stanowiącymi wytyczne.
- ² Badania w latach 1975/76-1978/79 prowadzone były pod kierunkiem B. Juszczyka. Od roku 1979/80 kieruje nimi autor niniejszego opracowania, a współpracownikami jego są: w 1980/81 roku mgr J. Stachowicz i od 1982/83 roku - mgr M. Ścisłowicz.
- ³ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 19 czerwca 1969 r., Dz.U. z 1969 r., nr 18, poz. 134.
- ⁴ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 29 września 1973r., Dz.U. z 1973 r., nr 39, poz. 239.
- ⁵ B. C i c h y, Stan zatrudnienia i struktura wykształcenia nauczycieli w latach 1975-1981, „Nowa Szkoła” 1982, nr 11/12, s. 389-395.
- ⁶ Nauczyciele odchodzący na emeryturę, oprac. E. Franasik, w: Materiały statystyczne na Kolegium Kuratora Oświaty i Wychowania w Kielcach z dnia 30 listopada 1983 r.
- ⁷ Dane pochodzą z Oddziału Doskonalenia Nauczycieli i obrazują specjalności wskazywane przez dyrektorów szkół w skierowaniach na studium pedagogiczne dla nauczycieli niekwalifikowanych.

ANEKS

KARTA INFORMACYJNA

- Nr ewid.
1. Nazwisko i imię
/wpisać drukowanymi literami/
 2. Stanowisko
 3. Płeć: kobieta, mężczyzna /właściwe podkreślić/
 4. Data i miejsce urodzenia
 5. Pochodzenie: robotnicze, chłopskie, inteligenckie, inne /podkreślić/
 6. Wykształcenie
 - średnie niepedagogiczne
/nazwa szkoły i rok ukończenia/
.....
/podać również rok ukończenia i specjalność Stud. Pedagog. ODN/
 - średnie pedagogiczne
/nazwa szkoły i rok ukończenia/
 - studium nauczycielskie
/rok ukończenia, kierunek, specjalność/
 - wyższe zawodowe
/rok ukończenia, kierunek, specjalność/
 - równoważne wyższemu zawodowemu /EK/
/rok ukończenia, kierunek, specjalność/
 - studia magisterskie bez przygotowania pedagogicznego np. Akad. Rol.
.....
/uczelnia, rok ukończenia, kierunek, specjalność/
.....
/podać również rok ukończenia i specjalność Stud. Pedagog. ODN/
 - studia magisterskie z uprawnieniami pedagogicznymi
.....
/uczelnia, rok ukończenia, kierunek, specjalność/
 7. Wykształcenie współmałżonka 8. Zawód
 9. Odbyte formy doskonalenia:
 - uzyskany stopień specjalizacji zawodowej
/stopień, rok uzyskania/
 - studia podyplomowe
/rok ukończenia, nazwa, specjalność, organizat./

- studium przedmiotowe metodyczne
/rok ukończ., specjalność, organizat./
- inne formy, podać jakie i kiedy ukończone
.....
10. Dotychczasowe miejsca pracy od chwili zatrudnienia /podać kolejne/
- 10.1. 10.4.
/od-do, rodzaj szkoły,
miejscow./
- 10.2. 10.5.
- 10.3. 10.6.
11. Posiadane odznaczenia
/rodzaj i rok nadania/
.....
12. Dotychczas otrzymane nagrody:
- ministra kuratora inspektora
/rok/ /rok/

13. Stanowisko					
14. Staż pracy w zawodzie					
15. Miejsce pracy /miejscowość, miasto, wieś/					
16. Szkoła /rodzaj/					
17. Stan cywilny					
18. Liczba dzieci: do lat 6					
7-15					
powyżej 15					
19. Warunki pracy - szkoła jest w tej samej miejscowości					
- szkoła w innej miej- scowości i nauczy- ciel dochodzi (czas dojścia do szkoły)					
- szkoła w innej miej- scowości i nauczy- ciel dojeżdża /km i czas dojazdu do szkoły/					
20. Dokształcanie i do- skonalenie zawodowe /forma/					
21. Przynależność do orga- nizacji politycznych i funkcje /PZPR, ZSL, SD, ZSMP/					
22. Przynależność do orga- nizacji społecznych poza szkołą i funkcje					
23. Odznaczenia /rodzaj/					
24. Nagrody - ministra					
- kuratora					
- dodatek pedagogiczny					
25. REALIZOWANY PRZYDZIAŁ GODZIN: dydaktycznych, wychowawczych, opiekuńczych /Liczba godzin w klasach/					
- j. polski					
- j. rosyjski					
- historia					
- wych. obywatelskie					

- biologia						
- geografia						
- matematyka						
- fizyka						
- chemia						
- zaj. prakt. techniczne						
- wych. plastyczne						
- wych. muzyczne						
- wych. fizyczne						
- wychowawstwo klasy						
- inne godziny wliczone do etatu						
- liczba godzin ponadwymiarowych						
- koła zainteresowań /rodzaj i ilość godzin/						
- opieka nad organizacjami młodzieżowymi						
- liczba godz. w związku z pełnioną funkcją opieki /dla n-li pl. op. - wych. przedszkol./						
26. Inne uwagi:						

- instytucji doskonalenia zawodowego nauczycieli /ODN/ ...
.....
- uczelni prowadzących kształcenie i doskonalenie nauczycieli
- do innych instytucji - jakich
-
-